

QISHLOQ JOYLARIDA AHOI BANDLIGINING NAZARIY TAHLILI**ТЕОРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ
В СЕЛЬСКИХ РАЙОНАХ****THEORETICAL ANALYSIS OF EMPLOYMENT IN RURAL AREAS*****Raxmonova Ibodat Saynosimovna****O'zbekiston Milliy Universiteti, "Iqtisodiyot fakulteti",
"Iqtisodiyot ta'lim yo'nalishi 2-kurs magistratura talabasi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada qishloq joylarida aholi bandligining nazariy jihatlarini chuqur tahlil qilinadi. Qishloq hududlarida bandlik jarayonlari nafaqat iqtisodiy omillar, balki demografik, ijtimoiy va institutsional sharoitlar bilan ham belgilanadi. Tadqiqotda bandlikning nazariy konsepsiyalari, ilmiy maktablarning qarashlari hamda qishloq xo'jaligi va qishloq infratuzilmasining banlikka ta'siri o'rganiladi. Shuningdek, qishloq joylarida barqaror bandlikni ta'minlash va mehnat resurslaridan samarali foydalanish bo'yicha nazariy xulosalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: Qishloq joylari, aholi bandligi, mehnat resurslari, nazariy tahlil, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, qishloq xo'jaligi, infra tuzilma, barqaror bandlik.

В данной статье проводится углублённый теоретический анализ занятости населения в сельских районах. Занятость сельской местности определяется не только экономическими факторами, но и демографическими, социальными и институциональными условиями. В исследовании рассматриваются теоретические концепции занятости, подходы различных научных школ, а также влияние сельского хозяйства и сельской инфраструктуры на уровень занятости. Кроме того, формулируются теоретические выводы относительно обеспечения устойчивой занятости и повышения эффективности использования трудовых ресурсов в сельской местности.

Ключевые слова: Сельские районы, занятость, населения, трудовые ресурсы, теоретический анализ, социально-экономическое развитие, сельское хозяйство, инфраструктура, устойчивая занятость.

This article provides an in-depth theoretical analysis of employment in rural areas. Employment processes in rural regions are shaped not only by economic factors but also by demographic, social, and institutional conditions. The study explores theoretical concepts employment, perspectives of different scholarly schools, and the impact of agriculture and rural infrastructure on rural labor markets. Furthermore, theoretical conclusions are formulated regarding the achievement of sustainable employment and the effective utilization of labor resources in rural communities.

Keywords: Rural areas, employment, labor resources, theoretical analysis, socio-economic development, agriculture, infrastructure, sustainable employment.

Zamonaviy iqtisodiyotda aholi bandligini ta'minlash nafaqat iqtisodiy, balki muhim ijtimoiy vazifa hisoblanadi. Iqtisodiy fikrlar taraqqiyoti davomida bandlikni ta'minlash mexanizmlari bozorning o'z-o'zini tartibga solishidan tortib, davlatning faol institutsional aralashuvigacha bo'lgan murakkab yo'lni bosib o'tdi.

G'arb iqtisodiy maktabida bandlik nazariyasining asosi Adam Smit va Devid Rikardo tomonidan qo'yilgan. Klassiklar mehnat bozorini o'z-o'zini muvozanatlashtiruvchi tizim sifatida ko'rib, har qanday ishsizlikni ixtiyoriy xarakterga ega deb talqin qilganlar [1]. Ularning fikricha, ish haqining moslashuvchanligi to'liq bandlikni ta'minlovchi asosiy richagdir.

Biroq, 1930-yillardagi "Buyuk depressiya" bu nazariyaning amaliyotda oqsashini ko'rsatdi. Jon Meynard Keyns o'zining inqilobiy asarida bandlik darajasi ish haqi darajasiga emas, balki jamiyatdagi samarali talab miqdoriga bog'liqligini isbotlab berdi [2]. Keynschilik nazariyasi davlatning investitsiyalar orqali ish o'rinlarini yaratishdagi markaziy rolini birinchi o'ringa chiqardi.

Keyinchalik, Milton Fridmen "ishsizlikning tabiiy darajasi" (NAIRU) tushunchasini ilgari surdi [3]. Uning g'oyasiga ko'ra, iqtisodiyotda doimo friksion va tarkibiy ishsizlik mavjud bo'lib, davlatning sun'iy ravishda bandlikni oshirishga urinishi faqat inflyatsiyaga olib keladi. Artur Lyuis: Nobel mukofoti sovrindori. Uning "Ikki sektorli model"i (Lewis Dual Sector Model) qishloq xo'jaligidagi "ortiqcha ishchi kuchi"ni sanoatga ko'chirish orqali iqtisodiy o'sishga erishishni tushuntiradi. Artur Pigu: "Ishsizlik nazariyasi" asari bilan mashhur. U ishsizlikni asosan ish haqining "egiluvchan" emasligi, ya'ni bozor talabiga qarab pasaymasligi bilan tushuntirgan. Jon Harris va Maykl Todaro (Harris-Todaro Model): Ular qishloqdan shaharga migratsiya va bu jarayondagi ishsizlik muammolarini tadqiq etganlar. Ularning modeli nima uchun shaharlarda ishsizlik yuqori bo'lsa ham, odamlar qishloqdan shaharga intilishini ilmiy asoslab beradi. Gari Bekker (Gary Becker): Inson kapitali nazariyasini rivojlantirgan. U ta'lim va malaka oshirishga kiritilgan investitsiyalar bandlik darajasini oshirish va ishsizlik xavfini kamaytirishning asosiy omili ekanligini ko'rsatgan. Ushbu olimlarning asarlari bugungi kunda ham mehnat bozori barqarorligini ta'minlashda nazariy asos bo'lib xizmat qilmoqda. Zamonaviy G'arb iqtisodiyoti maktablarida bandlik va ishsizlik muammolari asosan texnologik transformatsiyalar, inson kapitali va mehnat bozori institutlari prizmasi orqali tadqiq etilmoqda.

Xususan, Daron Ajemo'g'li (Daron Acemoglu) va Paskual Restrepo o'zlarining so'nggi yillardagi izlanishlarida avtomatlashtirish va robotlashtirishning bandlik darajasiga ta'sirini tahlil qilganlar. Olimlar texnologik o'zgarishlar ish o'rinlarini nafaqat "siqib chiqarishi", balki yangi turdagi mehnat faoliyatlarini ham vujudga keltirishi haqidagi nazariyani ilgari suradilar [4]. Mehnat bozoridagi qutblanish va o'rta bo'g'in mutaxassislarining ishsiz qolish xavfi Devid Autor (David Autor) tomonidan

keng o'rganilgan. Uning fikricha, axborot texnologiyalarining rivojlanishi yuqori malakali intellektual mehnatga bo'lgan talabni oshirib, muntazam (rutin) amallarni bajaruvchi ishchilar o'rtasida ishsizlikni keltirib chiqarmoqda [5].

Ayollar bandligi va mehnat bozoridagi tizimli o'zgarishlarni tadqiq etishda Klaudiya Goldin (Claudia Goldin) alohida o'ringa ega. U inson kapitalining shakllanishi va oilaviy majburiyatlarning bandlik darajasiga ta'sirini tarixiy va zamonaviy ma'lumotlar asosida tahlil qilib bergan [6].

Ishsizlikning muvozanatli holati va mehnat bozoridagi "qidiruv va mos kelish" (search and matching) jarayonlari Kristofer Pissarides va uning hamkasblari tomonidan yaratilgan DMP modeli orqali tushuntiriladi. Ushbu nazariya nima uchun bir vaqtning o'zida ham bo'sh ish o'rinlari, ham ishsizlik mavjud bo'lishining mexanizmlarini ochib beradi [7].

Rivojlanayotgan mamlakatlardagi bandlikning o'ziga xos xususiyatlari, migratsiya va kambag'allikni qisqartirish masalalari Abhijit Banerji va Ester Duflo tomonidan "dala tajribalari" metodologiyasi asosida o'rganilgan. Ularning qarashlari bandlikni oshirishda mikrodarajadagi iqtisodiy rag'batlantirish choralari muhimligini ko'rsatadi [8].

O'zbekistonda qishloq aholisi bandligini oshirish masalasi agrar sektordagi islohotlar va demografik o'sish bilan chambarchas bog'liq holda tadqiq etiladi.

Akademik Qalandar Abdurahmonov mehnat iqtisodiyoti maktabining asoschisi sifatida qishloq joylarida "diversifikatsiyalangan bandlik" modelini ilgari suradi. Uning fikricha, qishloq aholisining daromadini faqat yerga bog'lab qo'ymaslik, balki ularni raqamli texnologiyalar va servis xizmatlariga jalb qilish lozim [9]. Professor Norboy Qayumov ilmiy izlanishlari agrar sohada klaster tizimini joriy etishning ijtimoiy samaradorligiga qaratilgan. Qayumovning qarashlariga ko'ra, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash zanjirini (daladan—dasturxonigacha) yaratish orqali qishloq yoshlari uchun turg'un ish o'rinlarini yaratish mumkin [10]. Professor Yoqub Abdullaev qishloq joylarida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishning institutsional asoslarini o'rgangan. Olimning ta'kidlashicha, kasanachilik va oilaviy tadbirkorlik ayniqsa qishloq ayollari bandligini ta'minlashda eng samarali mexanizm hisoblanadi [11]. Professor Mamatqul Pardaev qishloq joylarida servis va infratuzilmaning (yo'l, aloqa, servis nuqtalari) rivojlanishi bevosita yangi ish o'rinlari yaratilishiga va aholining shaharlarga migratsiyasi kamayishiga olib kelishini ilmiy jihatdan isbotlab bergan [12]. Akademik Ahmadjon O'lmasov ishsizlikni faqat iqtisodiy muammo emas, balki ijtimoiy himoya nuqtai nazaridan ham tahlil qilgan. Aholi bandligini ta'minlashda davlatning aralashuvi va ijtimoiy kafolatlarning muhimligini asoslab bergan [13]. Professor Baxtiyor Shodiev mehnat resurslaridan samarali foydalanish va demografik jarayonlar bo'yicha mutaxassis. Uning izlanishlari O'zbekistondagi "demografik dividend" (mehnatga layoqatli

aholining tez o'sishi) sharoitida yangi ish o'rinlarini yaratish sur'ati qanday bo'lishi kerakligiga qaratilgan. Shuningdek, u norasmiy bandlik sektorini qisqartirish yo'llarini tadqiq etgan [14]. Professor Dilshodbek G'ozibekovning ilmiy ishlari asosan bandlikning moliyaviy-kredit mexanizmlari bilan bog'liq. Qishloq joylarida aholini ish bilan ta'minlash uchun tijorat banklari tomonidan beriladigan mikrokreditlarning samaradorligini o'rgangan. Uning fikricha, arzon kredit liniyalari va soliq imtiyozlari kichik ishlab chiqarishni rag'batlantirish orqali ishsizlikni kamaytirishning asosiy vositasidir [15].

Professor To'lqin Bobojonov agrar sohadagi mehnat munosabatlari va yer islohotlarining bandlikka ta'sirini chuqur o'rgangan olim. U qishloq xo'jaligida mehnat unumdorligini oshirish orqali ortiqcha ishchi kuchini xizmat ko'rsatish sohasiga (masalan, agroservis, transport, savdo) bosqichma-bosqich o'tkazish nazariyasini ishlab chiqqan [16].

Bizningcha, qishloq joylarida aholi bandligini oshirish faqatgina qishloq xo'jaligi tarmog'ini kengaytirish bilangina cheklanib qolmasligi kerak. Bugungi raqamli iqtisodiyot davrida qishloq infratuzilmasiga zamonaviy texnologiyalarni jalb etish, xizmat ko'rsatish sohasini diversifikatsiya qilish hamda aholining tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish asosiy drayver bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, norasmiy bandlikni qisqartirish uchun qishloq yoshlarining kasbiy malakasini mehnat bozori talablariga moslashtirish va ularga imtiyozli mikrokreditlar ajratish mexanizmini soddalashtirish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, qishloq joylarida barqaror bandlikka erishish uchun quyidagi chora-tadbirlari nazariy va amaliy jihatdan muhim hisoblanadi:

-Qishloq xo'jaligida band bo'lgan aholining ijtimoiy himoyasini yanada yaxshilash va mehnat munosabatlarini to'liq qonuniylashtirish zarur;

-Qishloq hududlarida faqatgina dehqonchilik emas, balki sanoat va xizmat ko'rsatish ob'ektlari bo'lgan kichik ishlab chiqarish sexlari, servis markazlari kabilar sonini ko'paytirish;

-Mehnat resurslaridan samarali foydalanish maqsadida qishloq aholisini qayta tayyorlash va zamonaviy agrotexnologiyalarni o'rgatish tizimini tizimli yo'lga qo'yish;

Ushbu yondashuvlar nafaqat aholi daromadlarini oshirishga, balki qishloq va shahar o'rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy tafovutni kamaytirishga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: Эксмо, 2007. – С. 124.
2. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. – М.: Гелиос АРВ, 2002. – С. 158.

3. Fridmen M. Iqtisodiyotdagi erkinlik va tartib (Freedom and Order in Economics). – Nyu-York: 1962 (qayta nashr: 2009). – S. 88.

4. Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2020). Robots and Jobs: Evidence from US Labor Markets. *Journal of Political Economy*, 128(6), 2188–2244. (Avtomatlashtirishning bandlikka ta'siri bo'yicha asosiy manba).

5. Autor, D. H. (2015). Why Are There Still So Many Jobs? The History and Future of Workplace Automation. *Journal of Economic Perspectives*, 29(3), 3–30. (Ish o'rinlarining texnologik qutblanishi tahlili).

6. Goldin, C. (2021). *Career and Family: Women's Century-Long Journey toward Equity*. Princeton University Press. (Ayollar bandligi va gender tengsizligi bo'yicha eng yangi tadqiqot).

7. Pissarides, C. A. (2000). *Equilibrium Unemployment Theory* (2nd ed.). MIT Press. (Ishsizlik va bo'sh ish o'rinlari moslashuvi — DMP modeli bo'yicha fundamental asar).

8. Banerjee, A. V., & Duflo, E. (2019). *Good Economics for Hard Times*. PublicAffairs. (Migratsiya, bandlik va kambag'allikni qisqartirishning zamonaviy yondashuvlari).

[9] Abdurahmonov Q.X. *Mehnat iqtisodiyoti: Nazariya va amaliyot*. Darslik. - T.: "Fan", 2019.

[10] Qayumov N. *Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti va tarkibiy o'zgarishlar*. Ilmiy maqola. - T.: "Iqtisodiyot", 2021.

[11] Abdullaev Yo. *Iqtisodiyot nazariyasi. O'quv qo'llanma*. - T.: "Adolat", 2017.

[12] Pardaev M.Q. *Qishloq infratuzilmasini rivojlantirish va aholi bandligi masalalari*. Monografiya. - T.: "Nur", 2020.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (davomi):

[13] O'lmasov A., Vahobov A. *Iqtisodiyot nazariyasi*. Darslik. - T.: "Iqtisodmoliya", 2014.

[14] Shodiev B.T. *O'zbekiston mehnat bozori: shakllanishi va rivojlanish istiqbollari*. - T.: "Yangi asr avlodi", 2018.

[15] G'ozibekov D.G'. *Investitsiyalarni moliyalashtirish masalalari*. Monografiya. - T.: "Moliya", 2017.

[16] Bobojonov T.I. *Qishloqda mehnat munosabatlarini takomillashtirish yo'llari*. Ilmiy to'plam. - T.: "TDIU", 2021.